

EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE CREAȚIE INTELECTUALĂ PROTEJABILĂ PRIN DREPT DE AUTOR

Conf.univ.dr. Edmond Gabriel Olteanu

Le syntagme "création intellectuelle" est de nos jours, constamment employé pour désigner l'oeuvre sujette à protection par l'institution juridique des droits d'auteur. Ledit concept a pris longtemps à évoluer, depuis sa totale méconnaissance jusqu'au niveau contemporain d'une protection quelque peu exagérée, parfois. L'article présente les hypostases successives à travers l'histoire par où est passé le concept de "création intellectuelle", depuis l'Antiquité jusqu'au concept actuel de copy-right.

1. Precizări prealabile. A vorbi despre creație în general este un demers dificil, ce ar depăși cu mult granițele dreptului. Se poate spune însă, fără a rosti cuvinte mari, că întreaga evoluție a societății umane s-a bazat pe un efort de creație, mai mult sau mai puțin voluntar. Istoria a fost marcată pe toate planurile de dezvoltare a societății de evoluția conceptelor cu privire la protecția creațiilor intelectuale. De fapt, în sens strict, protejând rezultatul efortului intelectual se creau premisele oferirii unor avantaje materiale celui care îl depusese. În general vorbind, orice om care muncește crează ceva, mai mult sau mai puțin palpabil, Aristotel afirmând că omul este, printre altele, "faber". Societatea a recunoscut însă exclusivitate în exploatarea produsului în anumite condiții și numai celor care depun un efort intelectual considerabil. Definită mereu dintr-o perspectivă umanistă "creația include un element uman, aceasta însemnând că ea nu provine dintr-un simplu fapt sau din natură"¹.

Istoric și filozofic s-a pus întrebarea de ce s-ar acorda drepturi intelectuale ce au ca scop protecția creațiilor intelectuale? Cel puțin două au fost argumentele pentru a justifica existența drepturilor intelectuale. În primul rând, se încurajează un anumit comportament al posibililor subiecți ai dreptului intelectual.² În al doilea rând, există argumente etice și morale care justifică proprietatea intelectuală, precum recunoașterea pentru autorul unui produs a unui drept natural asupra produselor muncii sale³.

¹ M. Cornu, I. de Lamberterie, P. Sirinelli, C. Wallaert, *Dictionnaire comparé du droit de auteur et du copyright*, CNRS Editions, Paris, 2003, p. 220

² Se încurajează în cazul mărcii producerea unor bunuri de calitate, iar în cazul invenției se încurajează atitudinea permisivă a autorului care ar putea să o țină secret. Pentru amănunte a se vedea W. Landes, R. Posner - *Justifying Intellectual Property Rights*, citat în F. Abbott, Th. Cottier, F. Gurry, *The International Intellectual Property System.*, Kluwer Law International, Haga, 1999, p. 4

³ Art. 27 al Declarației Universale a Drepturilor Omului

Secolul al XX-lea a creat însă premisele unor reacții normale cu privire la o protecție exagerată a creațiilor intelectuale, argumentul principal fiind îngreunarea accesului la nou cu toate efectele pe plan științific: costuri mărite în educație și sănătate. O astfel de reacție a fost lansarea în anii '80, în Statele Unite ale Americii, de către Richard Matthew Stallman a proiectelor "free software movement", Free Software Foundation și GNU Project.

În acest moment este unanim recunoscut efortul intelectual pentru realizarea unei "opere de spirit" originală, protejată prin drept de autor, efortul realizatorilor de invenții, modele și desene industriale cărora le sunt emise certificate de înregistrare ce le conferă exclusivitate. Alegerea unei mărci, nume comercial sau emblemă nu reprezintă întotdeauna un act de creație intelectuală. Mai mult, spre deosebire de dreptul de autor, drepturile exclusive conferite realizatorilor de invenții și modele industriale nu se nasc prin simpla creație fiind necesare formalități speciale⁴. Realizatorul poate să aleagă menținerea secretului și să exploateze creația sa în aceste condiții, spre deosebire de autorul unei opere care e "obligat" să o facă publică.

2. Perspectivă istorică asupra "creației intelectuale". Recunoașterea exclusivității realizatorilor de creații intelectuale în exploatarea acestora a venit relativ târziu⁵. Existența unei astfel de recunoașteri este cel puțin discutabilă în Antichitate și mai ales la Roma. S-a afirmat de exemplu că "nici grecii și nici romanii nu au recunoscut o protecție" a creațiilor intelectuale⁶. Cu toate acestea se regăsesc în literatura latină reacții care pot fi considerate încercări de afirmare a drepturilor morale, în special al dreptului la recunoașterea calității de autor. Printre exemplele des menționate de doctrină se află cel al lui Martial, care în Epigrame descrie uzurparea calității sale de autor prin preluarea poemelor sale de diverși autori. Cele mai dese încercări au fost de sancționare morală a încălcării unui drept moral prin condamnarea publică⁷. Astfel, după ce și-a exprimat în tratatul său de arhitectură opinia cu privire la plagiatori, Vitruve a demascat poezii participante la un concurs de poezie organizat în Grecia antică, aceștia fiind condamnați pentru furt⁸.

O altă controversă existentă în literatura juridică se referă la termenul de plagiat, utilizat în epocă pentru a descrie furtul ideilor. Neexistând dovezi certe că hoții de idei erau condamnați precum hoții de copii în baza "Fabia plagiariis",

⁴ A se vedea cu privire la natura juridică a drepturilor industriale Joanna Schmidt-Szalewski, Jean-Luc Pierre, *Droit de la propriété industrielle*, Ed. Litec, Paris, 2003, p. 2

⁵ Yolanda Eminescu, *Dreptul de autor*, Ed. Lumina Lex, București, 1994, p 16

⁶ Idem

⁷ A se vedea Viorel Roș, Dragoș Bogdan, Octavia Spineanu-Matei, *Dreptul de autor și drepturile conexe*, ALL Beck, București, 2005, p. 10, unde este menționat blamul public pe care îl primeau în Alexandria plagiatorii

⁸ Ambele exemple sunt menționate de Frédéric Pollaud-Dulian, *Le droit d'auteur*, Ed. Economica, Paris, 2005, p.2-3

singura certitudine cu privire la sens rămâne utilizarea de către Martial într-unul dintre poemele sale a cuvântului "plagiator" pentru a-i condamna moral pe cei care îi "furaseră" poemele⁹. Concluzia aproape unanimă¹⁰ este că în antichitate a existat o recunoaștere morală a dreptului la respectarea calității de autor, fără o protecție legislativă reală. Pentru a vorbi despre creație intelectuală și protecția sa în evul mediu ar trebui să ne plasăm pe o poziție pro sau contra efectelor atitudinii generale a bisericii în acea perioadă. Unii au numit-o perioadă neagră pentru cunoaștere având în vedere lista neagră a cărților interzise de Biserica catolică¹¹. Încercând să ne menținem pe o poziție echilibrată vom încerca să sintetizăm situația protecției creațiilor intelectuale.

În secolele al X-lea și al XI-lea cărțile apăreau într-un mediu religios, fiind multiplicat prin copiere manuală și păstrate de regulă în mănăstiri. Secolul următor a adus o nevoie crescută de carte datorită apariției primelor universități și a nevoii tot mai mari de educație. Cu toate acestea, în secolul al XIII-lea, în biblioteca Universității Sorbona existau doar 1017 volume¹².

Este unanim recunoscut astăzi că două descoperiri au influențat serios evoluția creațiilor intelectuale: descoperirea hârtiei de către Tsai Lun în China secolului al II-lea D.C. și inventarea tiparului cu litere metalice de către Gutenberg în jurul anului 1438, cert fiind că în 1445 el tipărește în limba latină Biblia. În Franța, prima imprimărie se stabilește la Sorbona în 1470 când se tipărește și prima carte în latină, iar în Țara Românească e tipărit în 1508 un Liturghier slavon. Efectul acestei invenții a fost unul exploziv, fiind tipărite cărți în mii de exemplare ceea ce a atras și interesul financiar al autorilor. În toată această perioadă de șase secole vechiul drept nu a recunoscut realizatorilor de creații intelectuale nici măcar un drept moral, fără a mai vorbi de drepturi patrimoniale. În Franța cel puțin, a fost perioada privilegiilor și cenzurii¹³. Suveranul putea acorda după bunul său plac monopolul temporar de exploatare a unei opere librarilor și companiilor teatrale¹⁴. După ce Molière a sesizat faptul că autorii nu obțineau beneficii, suveranii au început să acorde discreționar monopoluri și acestora din urmă¹⁵.

Alte genuri de creatori s-au organizat în corporații și au putut să își apere interesele mai bine. În 1301 pictorii și sculptorii francezi s-au organizat în ceea ce ei au numit *Communauté*. Deși pentru început această formă de organizare i-a

⁹ A se vedea Frédéric Pollaud-Dulian, op.cit., p. 2, V. Roș, D. Bogdan, Octavia Spineanu-Matei, op. cit., p. 13, Yolanda Eminescu, op.cit, 1994, p. 16

¹⁰ Excepție fac J. Foyer, M. Vivant, citați de V. Roș, D. Bogdan, Octavia Spineanu-Matei, op. cit., p. 11, care menționează în Grecia antică o lege privind protecția noilor feluri de mâncare

¹¹ Index librorum prohibitorum

¹² Y. Devaux, *Dix siècles de reliures*, Pygmalion, 1981 citat de Frédéric Pollaud-Dulian, Op.cit, p.4

¹³ Până în 1629 a funcționat în Franța o poliție a cărților și spectacolelor, cenzura cărților fiind efectuată de facultățile de teologie din universități.

¹⁴ A se vedea Jacques Boncompain, *La Revolution des auteurs. Naissance de la propriété intellectuelle (1773-1815)*, Fayard, 2001

¹⁵ În timp ce Ronsard obține privilegiul editării exclusive, lui Corneille îi este refuzat orice privilegiu pentru operele sale.

avantajat, spre sfârșitul secolului al XVI-lea regulile și ierarhiile corporatiste deveniseră prea stricte și aproape un obstacol în calea dezvoltării artelor.

Pregătind parcă Revoluția franceză ideile despre protecția creațiilor intelectuale încep să fie tot evaluate, moderne chiar, impuse de autori renumiți. Beaumarchais declanșează în Franța o dezbatere publică datorită relației comediant-autor¹⁶. Având în vedere numeroasele avantaje de care beneficia Comedia franceză în comparație cu autorii, el propune în iulie-august 1777 spre discuție "La declaration de droits des auteur" care avea ca obiective : câștiguri financiare crescute pentru autori, soluționarea problemei repertoriului după decesul autorului piesei, drepturi cu privire la punerea în scenă și acces liber la reprezentările pieselor de teatru pentru autorii acestora. Concluzia care se impune la sfârșitul epocii privilegiilor este că regele nu putea să mai acorde exclusivități decât dacă era autorul operei. Pe de altă parte, trebuie spus că odată cu dezvoltarea tiparului și a sistemului de distribuire, în mod natural au apărut reacții tot mai dure împotriva celor care prezentau anumite opere sub nume propriu, deși nu erau autori.

3. Perspective contemporane asupra creației intelectuale. După cum am mai arătat, concepția actuală cu privire la creația umană consideră că aceasta este în mod necesar rezultatul unei activități care presupune implicare umană¹⁷. Pornind de la implicarea umană au apărut, în special în artă, opinii diferite vis-à-vis de cât de substanțială trebuie să fie aceasta. În dreptul englez se spune că implicarea umană trebuie să fie substanțială, să implice efort, talent și alte calități personale¹⁸. Pe de altă parte unii artiști moderni, aparținând diferitelor curente, au redus implicarea umană, fiind vorba doar de alegere sau de creații ready-made¹⁹. Asupra disputelor cu privire la efortul uman depus și recunoașterea protecției creației intelectuale vom reveni în capitolele următoare, tratând fiecare categorie de creație intelectuală protejată.

Termenul utilizat în literatura juridică actuală, creația intelectuală este privită ca "produsul, rezultatul unei activități intelectuale a omului"²⁰, rezultat ce poate fi exploatat sau nu în mod exclusiv. După decenii în care protecția legislativă a efortului uman a fost încurajată, s-a atins această țintă. Astfel, că drepturile morale sunt astăzi recunoscute în majoritatea legislațiilor statelor lumii, în primul rând, datorită Convenției de la Berna care în art. 6 bis recunoaște drepturile autorilor la paternitatea operei și păstrarea integrității acesteia.

¹⁶ J. Boncompain, op.cit., p. 65

¹⁷ A. Lucas, H-J. Lucas, *Traité de la propriété littéraire et artistique*, Litec, Paris, 2000, p. 63

¹⁸ L. Bently, B. Sharman, *Intellectual property Law*, Oxford University Press, Oxford, 2002, p.81; R. Jacob, D. Alexander, L. Lane, *A Guidebook to Intellectual Property Law*, Sweet &Maxwell, Londra, 2004, p. 154

¹⁹ De exemplu: curentul ready-made al cărui exponent este Marcel Duchamp

²⁰ O. Laligant, *Problématique de la protection du parfum par le droit d'auteur*, citat de Nadia Walravens, *L'œuvre d'art en droit d'auteur*, Ed. Economica, Paris, 2005

Interesele financiare legate de promovarea unor creații intelectuale (opere, invenții, desene sau modele industriale, mărci etc....) au condus la un regim de protecție legislativă foarte strict. Acest lucru a condus la o accesare costisitoare a anumitor creații (în special programe pentru calculatoare și invenții²¹) și în consecință a apărut reacția inversă: lansarea unor concepte precum free software sau copyleft. Ideea de la care a pornit autorul lor, Richard Stallman, a fost aceea de a lansa programe pentru calculator utilizabile gratuit, fără costuri de achiziție a licenței. La începutul anilor 1980 Stallman milita pentru dreptul programatorilor de împărți între ei cunoștințele lor, el refuzând să semneze clauza de confidențialitate prin care se obliga să nu comunice altor persoane codurile sursă ale programelor realizate de el. De la acest prim pas s-a ajuns astăzi la o adevărată mișcare pentru libera circulație a cunoștințelor, domeniul în care a prins cel mai bine fiind cel al programatorilor. Conceptul de bază lansat de Stallman în GNU Manifesto a fost acela că odată un program lansat spre utilizare liberă (General Public License) oricine îl poate utiliza gratuit, contribui la îmbunătățirea sa, dar nimeni nu poate să obțină avantaje materiale, nici cei care au lucrat pentru îmbunătățire. Toți creatorii unui astfel de program beneficiază de ceea ce la început a fost denumit ironic copyleft.

Pe lângă aceste proiecte considerate deja un succes, Stallman militează pentru lărgirea sferei de utilizare și în alte domenii a conceptelor menționate mai sus. El susține că sintagma "proprietate intelectuală" este utilizată în mod abuziv creând în mintea multora ideea că există chiar o relație de proprietate și că în dorința de a proteja "proprietate intelectuală" s-a ajuns la o ultralegiferare a domeniului²². Pe de altă parte nu este negată importanța dreptului de autor, el spunând : "Cred că este ok pentru autori (vă rog să nu îi numim creatori, nefiind zei) să ceară bani pentru reproduceri ale muncii lor (vă rog să nu devalorizăm aceste munci numindu-le "conținut") în vederea obținerii de câștiguri materiale (termenul "compensație" implică în mod fals că ar fi vorba de o formă de prejudiciu). Chiar cred că ar fi ok să existe un sistem de copyright care să restricționeze distribuția comercială și folosirea unor opere (incuzând arta și spectacolele, de exemplu), dacă ajută autorii să câștige bani (ceea ce actualul sistem de copyright în mod constant nu reușește să obțină)"²³

²¹ În S.U.A. este permisă patentarea programelor pentru calculatoare.

²² R. Stallman, *Did You Say "Intellectual Property"? It's a Seductive Mirage*, <http://www.gnu.org/philosophy/not-ipr.html>

²³ <http://mail.fsfeurope.org/pipermail/wsis-pct/2006-April/001115.html>